

УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА ТА ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

О. ЮХНО,

доктор юридичних наук, доцент, начальник кафедри кримінального процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

SUMMARY

In this article the author studied the questions of preventing the repeatedly commuted crimes by the investigation and forensic departments according to the new Criminal procedure Code.

В статті розглядаються проблемні питання удосконалення діяльності підрозділів досудебного слідства та експертних установ по запобігання рецидивної злочинності на основі діючого та нового Уголовного процесуального законодавства в умовах реформування кримінальної юстиції в Україні

За дослідженням на протязі останніх десяти років в незалежній Україні питанням запобігання рецидивної злочинності увага приділялась недостатня, у тому числі при дослідженнях і наукових вивченнях. Це питання у сучасних умовах є актуальним з огляду на те, що за визначенням Б.І. Бараненка на фоні загальної кількості злочинів, рівень рецидиву по тяжких і особливо тяжких злочинах у 2010 році склав 31,9%, із яких: бандитизму-45%, умисних вбивств-31,7%, у тому числі двох і більше осіб-45,3%, а також убивств на замовлення, із застосуванням вогнепальної зброї, учинення звалтувань і інших злочинів, що свідчить про кримінальну активність осіб що раніше вже були засудженні за вчинення злочинів.

З а даними офіційної статистики, починаючи з 2000 року рівень рецидиву становив з 80 тисяч до 74 тисяч злочинів у останні роки [1, с.5]. Як встановлено, за цей період концептуальних наукових і теоретичних досліджень з даного напрямку не проводилось, а також не напрацьовувались методичні та інші рекомендації для працівників правоохоронних органів щодо застосування їх у правозастосовній діяльності. Цей недолік у науковій і дослідницькій діяльності має місце у зв'язку із тим, що

починаючи з 1995-1996 років, в Україні не прийнято ні одного із довгоочікуваних законопроектів «Про профілактику злочинів», не зважаючи на неодноразові рекомендації за результатами досліджень вчених й практичних працівників державних, правоохоронних органів, судів та ін.

У чинному законі про кримінальну відповідальність України 2001 року, враховуючи і підтримуючи результати досліджень вчених Л.Д. Гаухмана [2, с. 149-150], М.П. Водька [3, с. 10], О.М. Джужи, М.В. Корнієнка, Б.В. Ро-

манюка, І.М. Мельника [4, с. 35 - 49] та інших українських вчених, законодавець ввів новелу і ст. 34 КК України прямо називається «Рецидив злочину», визначення чого не було у попередньому Кримінальному кодексі (далі - КК). В ній зазначається, що «рецидивом злочину визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин». Крім цього ст. 35 цього ж кодексу «Правові наслідки повторності, сукупності та рецидиву злочинів» зазначає, що повторність, сукупність та рецидив злочинів враховуються при кваліфікації злочинів та призначенні покарання, при вирішенні питання щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності та покарання у випадках, передбачених цим Кодексом [5, с. 16 - 17], що суттєво впливає на законодавчому рівні щодо підвищення ефективності запобігання й протидії рецидивній злочинності.

За визначенням вказаних та

інших вчених, запобігання і протидія злочинності, зокрема рецидивної, повинні носити комплексний характер, що ми підтримуємо. На нашу думку, комплексні заходи запобігання і протидії рецидивній злочинності це заснована на законі й підзаконних актах цілісна система соціально-економічних, ідеологічних, культурно-виховних, правових і організаційно-управлінських заходів які об'єднують зусилля законотворчих, правоохоронних органів та органів державного управління, керівників підприємств, установ і організацій усіх форм власності, громадських організацій та окремих громадян що забезпечують виховний, профілактичний, адміністративно і кримінально-правовий, кримінально-процесуальний і пенітенціарний вплив на рецидивістів що здійснюється з метою запобігання і викорінення рецидивної злочинності. Комплексність заходів в дослідженому напрямі вирішується на загальнодержавному, відомчому і внутрішньовідомчому рівнях управління. Про необхідність вирішення вказаних аспектів зазначив і Генеральний прокурор України В. Пшонка на координаційній нараді керівників правоохоронних органів 11 березня 2011 року, де він зокрема звернув увагу на те, що ми маємо констатувати збільшення кількості злочинів, у тому числі вчинених особами, які раніше вчиняли злочини, а також те, що кожне третє вбивство в країні вчинено раніше засудженими особами і тому жоден правоохо-

ронний орган самотужки ці проблеми не вирішить із-за відсутності законодавчого визначення профілактичної роботи. Треба реально залучати до цієї роботи органи виконавчої влади та місцевого самоврядування. Дотепер не встановлено механізму превентивної діяльності та відповідальних за її проведення. Ми повинні ініціювати якнайшвидше схвалення Програми профілактики злочинності у сучасних умовах [6, с. 4], що ми підтримуємо. Основні завдання із запобігання рецидивній злочинності ставляться, як перед правоохоронними органами, так і перед пенітенціарними установами. Насамперед до цих завдань належать: 1) профілактика загальнокримінального рецидива; 2) запобігання злочинів, що замислюються і припинення тих, що готуються раніше засудженими особами, а також їх розкриття; 3) розслідування злочинів і притягнення винних до відповідальності; 4) розшук рецидивістів що ухиляються від слідства і суду; 5) забезпечення виконання покарань; 6) виправлення, перевиховання і реасоціація засуджених. В цьому комплексі завдань можна виділити три основних напрями: 1) залучати раніше засуджених до трудового чесного життя, 2) присікати їх злочинну діяльність та забезпечувати реалізацію їх покарання; 3) забезпечувати організацію покарання, виправлення, перевиховання засуджених. Комплексний підхід до вирішення вказаних завдань не є простою сукупністю заходів по запобіганню і розкриттю

рецидиву злочинних проявів. Це якісно нове утворення що об'єднує в собі ціле, частини і елементи які дозволяють ставити більш об'ємні цілі й вирішувати питання більшої ефективності при їх досягненні. Оперативні та інші підрозділи органів внутрішніх справ приймають самостійні комплексні спеціальні заходи, застосування яких передбачено чинним законодавством, зокрема: кримінально-правові, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові, пенітенціарні і оперативно-розшукові (гласні і негласні) заходи, які насамперед направлені на запобігання вчиненню нових злочинів. На сьогодні, у зв'язку із зміною кримінального судочинства, такі завдання впливають перед слідчими і працівниками експертних установ згідно вимог: ч.2 ст. 15, п. 2 і п. 3 ч. 2 ст.43, ч.1 ст. 148, ч. 1 ст. 193, ст. 200, ч.1 ст. 246, ст. 265, ст. 266, ст. 267 та інших нового Кримінального процесуального кодексу України [7].

Одним із основних методів запобіжної діяльності слідчого є забезпечення невідворотності відповідальності і покарання засобом розкриття усіх злочинів по справах, що знаходяться у нього в провадженні і своєчасного притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Ці принципові завдання конкретизовані у статтях 29, 34 та інших Конституції України, у статті першій Кримінального кодексу, новому Кримінальному процесуальному кодексу України, Законі України «Про

міліцію», у новому Положенні про МВС України від 06 квітня 2011 р. та ін. Повне, всебічне та об'єктивне розкриття і розслідування злочинів представляє собою важливий фактор запобігання, зокрема рецидивної злочинності, ефективність якої залежить від професійного вміння слідчого чи особи яка проводить дізнання, а також працівника експертної установи.

Важливе значення у запобіганні рецидивної злочинності має своєчасне застосування одного із таких видів запобіжного заходу, як взяття підозрюваного чи обвинуваченого під варту. Статті 148 і 155 чинного КПК надають це право слідчому приймати такий захід з метою запобігання злочинів особою якій висунуто підозру у вчиненні злочину. Слідчі підрозділів досудового слідства при обранні вказаного запобіжного заходу повинні враховувати не тільки те, що обвинувачений, знаходячись на свободі буде перешкоджати встановленню істини по справі та може ухилитися від слідства та суду, але й у ході розслідування продовжити злочинну діяльність, особливо тією категорією осіб, яка вже була засуджена чи притягувалася раніше до кримінальної відповідальності. Таким чином правильний та своєчасно обраний запобіжний захід є попередженням можливих наступних злочинних намірів такої категорії осіб.

Не менш важливим для запобігання, припинення, розкриття і розслідування злочинів має своєчасний розгляд заяви,

повідомлення про злочин, що вчиняється чи той, що готується. Оперативність реагування на повідомлення про ті чи інші злочинні дії дозволяють у мінімальні терміни встановити сліди злочину та особу яка його вчиняє, що тим самим буде заходом запобігання більш тяжкому злочину, а в кінцевому рахунку позитивно впливати у цілому на стан протидії рецидивній злочинності. Крім цього всебічне і своєчасне реагування на заяви та повідомлення про злочин, з урахуванням винної особи і ймовірності вчинення нею нового злочину, допомагає своєчасно прийняти профілактичні заходи по відношенню до осіб схильних до вчинення злочинів, тим самим запобігти іншим злочинам. Навіть у тих випадках, коли слідчий після розгляду повідомлення про вчинений злочин, направляє його по тих чи інших законних підставах по підслідності, чи відмовляє в порушенні кримінальної справи згідно чинного КПК, він зобов'язаний прийняти заходи щодо запобігання злочинам, у тому числі по відмовних матеріалах, застосовуючи законодавство про адміністративні правопорушення. На підставі чіткої спеціалізації та конкретизації посадових інструкцій (функціональних обов'язків) не тільки кожної служби, але й кожного працівника ОВС, робота слідчого підрозділу направлена на здійснення негайного виїзду на місце події та активну роботу щодо розкриття злочинів, особливо по «гарячих слідах». У цьому напрямі в

діяльність підрозділів досудового слідства і експертних установ повинна більш поширено впроваджуватись практика повторного огляду місця події, у тому числі в разі першого огляду у нічний час або недостатнє освітлення місця події тощо.

В той же час основа попередження рецидиву закладається слідчим при розслідуванні першого злочину, вчиненого конкретною особою. Встановлення слідчим в повному обсязі причин і умов в процесі розслідування першого злочину конкретною особою, що сприяли його вчиненню, яка потім стала рецидивістом, на думку Б.А. Вікторова, надають можливість попереджати й інші аналогічні злочини, а в деяких випадках запобігти їм на стадіях готування та замаху, що ми підтримуємо. У практичній діяльності слідчих досить часто виникають питання коли встановити причини та умови, що сприяли вчиненню злочинів не можливо, без застосування спеціальних знань окремих галузей науки, техніки, мистецтва, у тому числі в галузі криміналістичної техніки, методи і засоби якої призначені для дослідження різних об'єктів на які посягають злочинці. За визначенням Н.Т. Дроздова значну допомогу слідчому у виявленні причин та умов вчинення злочину, наприклад у різних галузях господарства надають експерти-фахівці: по технологіям виробництва хімічних, текстильних, продовольчих та інших товарів та виробів, коли розкрадання державного чи колективного

майна здійснюється, наприклад, шляхом створення неврахованих надлишків матеріальних коштів та цінностей, технологічних матеріалів, готової продукції тощо [8, с. 174]. В той же час за нашим дослідженням 37,3% слідчих недооцінює можливості що є при призначенні і проведенні судової експертизи у запобіганні злочинам, зокрема виявленню причин і умов їх вчинення. При призначенні експертизи вони не ставлять перед експертами запитань про встановлення умов, що сприяли вчиненню злочинам тощо. В свою чергу, експерти часто не використовують в повному обсязі та в межах наданих їм прав, спеціальні знання для встановлення причин і умов вчинення конкретних злочинів, хоча при проведенні експертизи у експерта можуть виникати пропозиції про запровадження у практичну діяльність підприємств, установ і організацій певних профілактичних заходів, проведення яких запобігало б певним способам або каналам вчинення злочинам з боку осіб, схильних до їх вчинення. Так, за визначенням Г.Г. Зуйкова, 26% пропозицій внесених експертами у цьому напрямі профілактичної діяльності були застосовані у практичну діяльність підприємств, установ і організацій усіх форм власності [9, 36]. У зв'язку з цим, ми підтримуємо думку Г.Ф. Гришанина, В.П. Лаврова, Н.И. Волошина та інших вчених про те, що слідчий при призначенні експертизи по кримінальних справах повинен у своїй постанові обов'язково ста-

вити запитання щодо використання експертами спеціальних знань щодо виявлення причин та умов вчинення конкретних злочинів [10, с. 63]. В свою чергу, на нашу думку та інших вчених, експерт, в незалежності чи поставлені слідчим такі питання, повинен самостійно у висновках по експертизі, не виходячи за межі спеціальної компетенції експерта та матеріалів конкретної кримінальної справи, відображати встановлені в ході проведеного дослідження причини та умови вчинення злочину по якому призначена експертиза. В той же час, на нашу думку, встановлення таких обов'язків експерту, потребує своєї деталізації в межах нормативно-правової бази експертних та інших установ та в проекті довгоочікуваного Закону України «Про профілактику злочинів».

Окремо слід зазначити про межі вивчення винної особи яка неодноразово вчиняла злочини, (у тому числі за що він вже був раніше засуджений), з метою вивчення несприятливих умов її формування. Такі умови, що тривають на протязі певного часу, продовжують негативно впливати на обвинуваченого до моменту розслідування злочинів, що вчинюються повторно. Продовжуваність й інтенсивність антисуспільної направленості особи обвинуваченого згідно чинного КПК підлягає вивченню слідчим та усуненню причин і умов їх вчинення в ході розслідування по кримінальній справі. На думку Ф.А. Лопушанського, певні відомості про такі

несприятливі умови формування особи рецидивіста можуть бути отриманні із матеріалів кримінальних справ про раніше вчиненні ним злочини, за які обвинувачений був засуджений і відбув покарання [11, с. 118 - 120], що ми підтримуємо. При вирішенні досліджених питань, слідчий взаємодіє з працівниками оперативних підрозділів, служби дільничних інспекторів міліції (де на сьогодні в останніх створені підрозділи профілактики), підрозділами міліції у справах дітей, іншими підрозділами ОВС і пенітенціарних установ та інших правоохоронних і державних органів та недержавних інституцій і ін. Така взаємодія здійснюється і у подальшій профілактичній діяльності слідчого.

Однією із основних труднощів з якими стикається індивідуально-профілактичний вплив слідчого на рецидивну злочинність є те, що у особи з якою проводиться профілактична робота склалась стійка уява про себе, як про людину що опинилась поза суспільством, тому він свою поведінку щоденно оцінює і буде із такої суб'єктивної оцінки. У зв'язку з цим перевиховання особи яка раніше вчиняла злочин повинно орієнтуватись на конкретну зміну його уявлення про самого себе. Значну користь і ефективність приносять бесіди слідчого із затриманими за вчинення злочинів, які насамперед повністю визнали свою провину. При спілкуванні з ними слідчий має можливість отримати цінні відомості

мости про раніше вчинені, але не відомі міліції злочини, про осіб, які їх вчинили або мали відношення, про нові злочини які готуються, про осіб які незаконно зберігають зброю, займаються скупкою і реалізацією викраденого, утримують притони, у тому числі щодо споживання наркотиків та розпусти і створення порнографічних фільмів за участю як дорослих, так і неповнолітніх, втягують неповнолітніх у злочинну діяльність та іншу антигромадську діяльність, про способи вчинення окремих видів, у тому числі раніше невідомих видів злочинів, про умови вчинення злочинів тощо.

Суттєвим напрямом запобіжної діяльності слідчого згідно чинного КПК, є виявлення причин та умов що сприяли вчиненню злочинів та їх усунення. За дослідженням, слідчі не завжди реагують правовими засобами на посадових осіб, які не прийняли відповідних заходів щодо усунення причин і умов вчинення злочинів та на подання з цих питань, а також не надали по них відповіді про прийняті запобіжні заходи. За дослідженням, у 23% таких випадків, слідчі не притягували відповідних керівників до адміністративної відповідальності згідно вимог ст. 185-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді, подання органу дізнання, слідчого або прокесту, припису чи подання прокурора», що знижує реагування на рецидивну злочинність та на

ефективність запобіжної діяльності у цілому. Таким чином слід зробити висновок, що слідчий та експерт на підставі наданих повноважень повинні постійно удосконалювати реалізацію прямих обов'язків щодо організації і проведення запобіжної діяльності відносно усіх видів злочинності, зокрема рецидивної. На жаль, не зважаючи на надані пропозиції до проекту нового КПК України, в його прийнятому варіанті не знайшли свого місця статті аналогічні ст. ст. 23 та 23-1 чинного КПК, та у статті 2 «Завдання кримінального провадження» взагалі не згадується про запобігання злочинам, як одне із основних завдань кримінального провадження, що знижить в цілому раніше створену в країні систему профілактичної діяльності правоохоронних органів і судів. Втім підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню, або науковому вивченню.

Література:

1. Бараненко Б.І. Методологічна функція вивчення і аналізу оперативної обстановки органами внутрішніх справ / Б.І. Бараненко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – Спецвипуск, Ч. 1-2. – С. 5.
2. Гаухман Л.Д. Уголовно-правовые вопросы борьбы с рецидивом / Л.Д. Гаухман // Проблемы борьбы с рецидивной преступностью. – М., 1972. – 15 вып.
3. Водько М.П. Организация комплексной борьбы с рецидивной преступностью / М.П. Водько // Материалы оперативных аппаратов милиции и исправительно-трудовых

учреждений. – К.: РИО МВД УССР, 1981. – 160 с.

4. Курс криминології: Особлива частина: підручник: у 2 кн. / М.В. Корнієнко, Б.В. Романюк, І.М. Мельник та ін.; за заг. ред. О.М. Джузи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.

5. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 5 березня 2012 року). – Х.: Одісей, 2012. – 232 с.

6. Пшонка В. Із виступу на координаційній нараді керівників правоохоронних органів 11 березня 2011 року / В. Пшонка // Вісник прокуратури. – 2011. - № 3. – С. 3 - 4.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-УІ від 13.04.2012 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-УІ від 13.04.2012 р. – Х.: Право, 2012. – 392 с.

8. Дроздов Н.Т. Роль эксперта-криминалиста в профилактике преступлений.-В кн.: Совершенствование профилактической деятельности следственного аппарата / Н.Т. Дроздов. – Волгоград: изд. Высшей следственной школы МВД СССР. – 1975. – С. 174.

9. Зуйков Г.Г. Выявление в процессе расследования причин и условий, способствующих совершению преступлений и принятие мер к их устранению / Г.Г. Зуйков. – М.: изд. Высшей школы МООП РСФСР, 1964. – С. 36.

10. Гришанин Г.Ф. и др. Вопросы борьбы с преступниками-рецидивистами / Г.Ф. Гришанин, В.П. Лавров, Н.И. Волошин, И.В. Шмаров. – М.: изд. Высшей школы МООП РСФСР, 1964. – С. 63.

11. Лопушанський Ф.А. Следственная профилактика преступлений: опыт, проблемы, решения / Ф.А. Лопушанский. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 118 - 120.